

Socialförsäkringen kompenserar inte längre för inkomstbortfall

Ur antologin [Den kantstötta välfärden.](#)

Viktiga omprövningar har skett som påverkat socialförsäkringen sedan *Den ofärdiga välfärden* publicerades år 1967. Omprövningar som man knappast kunde förutse på 1960-talet. Det har gjort att dagens socialförsäkringar snarare är ett system för grundtrygghet än en kompensation för bortfall av inkomst – såsom det var tänkt.

Socialförsäkringarna var i slutet av 1960-talet ganska väl utbyggda. Inom *pensionssystemet* fanns en skattefinansierad folkpension och ovanför folkpensionen fanns en allmän tilläggspension. ATP, kallad "juvelen i kronan", utgick till dem som haft arbetsinkomst.

Sedan 1950-talet hade LO drivit frågan om jämställdhet mellan arbetare och tjänstemän. Tjänstemännen hade bland annat en avtalsenlig pension ovanför folkpensionen och ATP. LO drev på och fick också en avtalsenlig tilläggspension 1971.

Inom *sjukförsäkringen* hade karenstiden (tre dagar) tagits bort år 1966. Detta sågs som ett viktigt steg på vägen till social utjämning. Men tjänstemännen hade dessutom avtalsenlig sjuklön. Detta var en orättvisa som också makarna **Inghe** uppmärksammade. År 1970 enades arbetsmarknadens parter om en kompletterande sjukersättning även för arbetare.

Ersättning från *yrkesskedeförsäkringen* skedde efter en samordningsperiod med sjukförsäkringen. I början av 1970-talet enades arbetsmarknadens parter om kollektivavtalsgrundade trygghetsförsäkringar vid yrkesskada enligt principen att den skadedrabbade skulle kompenseras fullt ut. Detta i sin tur

ändrade förutsättningarna för yrkesskadeförsäkringen. En ny lag beslutade 1976. Den nya benämningen på försäkringen blev *arbetsskadeförsäkring*. Enligt den nya lagen blev det i princip fullständig kompensation en mer generös definition av begreppet "arbetsskada".

Arbetslöshetsförsäkringen var och är i princip frivillig. Den administreras av arbetslöshetskassor kopplade till fackliga organisationer. Makarna Inghe ansåg att det var anmärkningsvärt att frågan om obligatorisk arbetslöshetsförsäkring inte diskuterats mer ingående. Men de var medvetna om att en obligatorisk försäkring hade många problem, bland annat att de fackliga organisationerna inte ville förlora kontrollen över sina arbetslöshetskassor.

Under 1970-och 1980-talen skedde en kraftig utveckling av socialförsäkringarna och dessutom av avtalsbestämda ersättningar. De olika sjukersättningarna kom mot slutet av 1980-talet att ge i princip fullständig kompensation. Sjuktagen ökade och detsamma gällde kostnaderna för arbetsskadeförsäkringen. Arbetslöshetsförsäkringen nådde en högsta höjd omkring år 1990. En tidigare karenstid hade tagits bort, dagpenningen hade höjts och ersättningstiden var i stort sett obegränsad.

1990-talet inleddes med en allvarlig ekonomisk kris. Under åren 1991-1993 minskade nationalprodukten, arbetslösheten blev mycket hög och statsskulden steg till oroväckande nivåer. Nu tog politikerna över blockgränserna kommandot och genomförde förändringar under häftiga fackliga protester. Den totala sjukersättningen enligt lag och avtal fick ett tydligt "tak". Två veckors sjuklön och en karensdag infördes också. Den struktur, som numera finns är i stort sett densamma som efter besluten i början av 1990-talet.

Även arbetsskadeförsäkringen omstöptes. Definitionen av begreppet arbetsskada stramades upp och arbetsskadesjukpenningen avskaffades. Arbetsskadeförsäkringen

är numera en sekundär socialförsäkring.

Krisen ledde till mycket höga underskott inom arbetslöshetsförsäkringen. En karenperiod om fem dagar återinfördes, villkoren stramades upp och ersättningsnivån sänktes. Närmare 30 procent av arbetskraften står numera utanför en arbetslöshetskassa och försäkringen ger en relativt blygsam kompensation. Detta har lett till att fackliga organisationer infört kompletterande medlemsförsäkringar.

Pensionssystemet kom också att reformeras. Det dåvarande systemet var förmånsbestämt. Det var alltså bestämt på förhand hur stor pensionsersättningen från folkpensionen och ATP skulle vara. Med en förutsedd utveckling av antalet pensionärer skulle det bli ständiga avgiftshöjningar och påfrestningar för de förvärvsarbetande. Ett helt nytt pensionssystem, en kompromiss mellan fem riksdagspartier, beslutades år 1994. Den nya pensionen blev en avgiftspension. Storleken beror bland annat på hur mycket som betalats i avgifter. Sannolikt skapade krisen och krismedvetandet förutsättningar för tillkomsten av det nya pensionssystemet.

Till sina huvuddrag är den nuvarande socialförsäkringen byggd på de principer, som låg bakom reformerna. Makarna Inghe såg framför sig ett socialförsäkringssystem som gav fullgod kompensation för inkomstbortfall. Så var i stort sett fallet vid slutet av 1980-talet. Dagens socialförsäkringar har emellertid snarast en tendens att utvecklas mot ett system för grundtrygghet snarare än inkomstbortfallskompensation.

Det finns inslag i dagens socialförsäkringar, som inte fanns på agendan under 1960-talet. Privatisering i form av kompletterande försäkringslösningar fanns på 1960-talet, men de var inte lika omfattande som i dagsläget. Ett annat exempel på privatisering är den sjuklön, som arbetsgivarna enligt lag betalar under de första två veckorna av ett sjukdomsfall.

Incitament var heller inget som hade stor uppmärksamhet under 1960-talet. Först när socialförsäkringarna hade utvecklats fullt ut kom självrisker i form av karenstider eller mindre än fullgod kompensation att aktualiseras. För arbetsgivarna skulle likaledes sjuklönen kunna ge incitament till att förbättra arbetsmiljön och minska sjukfrånvaron.

Inom arbetslöshetsförsäkringen kunde en relativt stram konstruktion motiveras med att arbetslösa snabbt skulle komma tillbaka i arbete. Ska man peka på en lärdom, som dragits under de 50 åren, är det att socialförsäkringarnas konstruktion kan påverka beteenden och ibland leda till mindre önskade.

Text: Per Gunnar Edebalk

Fil.dr. i ekonomisk historia och professor vid Socialhögskolan, Lunds universitet

Bild: Frans Oddner

Ovanstående text finns i en längre version i den nyutkomna antologin [Den kantstötta välfärden](#), med Hans Swärd som redaktör, utgiven av Studentlitteratur. SocialPolitik kommer att publicera alla antologins texter i korta versioner.

I slutet av 1960-talet, under rekordåren i svensk ekonomi, kom Den ofärdiga välfärden ut. Boken såldes i rekordupplagor och gjorde starkt avtryck i debatten om välfärdssamhället. Den blev en termometer på dåtidens välfärd och dess brister.

Nu har ett antal välfärdsforskare från flera olika discipliner gått samman för att analysera vad som hänt med utvecklingen på ett antal välfärdsområden under det gångna halvsekllet. Vilka luckor finns det i välfärden i dag? Vilka grupper känner främlingskap i det moderna samhället? Vilka ny-(gamla) utmaningar ställs välfärden inför? Vilka bilder ges av svensk välfärd i en tid då fakta tycks få allt mindre utrymme?

